

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.10>
ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ АЛЕКСАНДРОВ,

кандидат психологічних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

<https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>,

e-mail: aleks251053@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАЛЕЖНО ВІД НАЯВНОСТІ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОСВІДУ РОБОТИ В МВС

Наголошено, що однією з важливих складових професіоналізації поліцейських (професіоналізація розглядається як цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії) є формування сприятливої для ефективної професійної діяльності Я-концепції. Виходячи з нього, працю присвячено вивченню професійної Я-концепції патрульних поліцейських та особливостям цієї концепції залежно від наявності попереднього досвіду роботи в системі МВС України.

Розкрито поняття Я-концепції, самооцінки, свідомості та самосвідомості особистості. Подано результати емпіричного дослідження, в якому взяли участь поліцейські, поділені на 2 групи – ті, які раніше служили в органах внутрішніх справ, і ті які не мали досвіду роботи в міліції. Під час дослідження вивчалися уявлення поліцейських про себе та про ідеал поліцейського, рівні самооцінки поліцейських, особливості їх кар'єрних орієнтацій та самоефективності.

Ключові слова: патрульні поліцейські, Я-концепція, професійна Я-концепція, самооцінка самоефективності, професійний відбір, професіоналізація, самооцінка, свідомість і самосвідомість особистості, комунікативні якості.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Реформування системи МВС України нині триває, але разом із реформою досить гостро стоїть питання професійного відбору, тобто добору й підготовки кадрів. Для роботи в Національній поліції України потрібні працівники, які пройшли професійний відбір на посаду з групи інших кандидатів і відповідають необхідним установленим вимогам. Це, в першу чергу, ті кандидати, які в процесі відбору підтвердять можливість успішного виконання професійних обов'язків.

Це ставить щодо кадрової роботи принципово нові завдання. Треба не лише оновити систему, відібравши на посади нових працівників, а й докорінним чином змінити імідж працівника поліції. А для цього необхідно формувати інші особистісні властивості працівників поліції. Зокрема, потрібна їх професіоналізація. Професіоналізація – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибо-

ру майбутньої професії. Однією з важливих її складових у поліцейських є формування сприятливої для ефективної професійної діяльності Я-концепції.

Стан дослідження проблеми

Поняття «Я-концепція» тлумачиться як уявлення людини про саму себе. Воно охоплює усвідомлення людиною своїх якостей – інтелектуальних, психофізіологічних, фізичних і природних властивостей – та самооцінку. Це також і її суб'єктивне сприйняття, яке характеризує те, як впливають на неї та на її особистість різні зовнішні впливи й фактори.

Я-концепція поступово формується під впливом подальшого збільшення досвіду кожної людини та становить основу найвищої саморегуляції людини. Саме на основі останньої людина має можливість будувати свої стосунки з навколишнім світом, із іншими людьми.

Вивченню Я-концепції, самооцінки, свідомості та самосвідомості особистості присвячено

роботи К. А. Абульханової-Славської, Б. Г. Аханьєва, А. Г. Асмолова, В. С. Агапова, С. А. Баклушинського, А. Бандури, Р. Бернса, А. А. Деркача, А. А. Реана, К. Роджерса, В. В. Століна, Е. Г. Соколової та ін.

«Я-концепція» – відносно стійка, більшою мірою чи меншою мірою усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, яка переживається ним як неповторна, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми та ставиться до себе [1].

«Я-концепція» – цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх суперечностей, образ власного Я, що виступає як установка щодо самого себе та містить такі компоненти:

- когнітивний – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості);
- емоційний – самоповага, самоприпущення тощо;
- оцінково-вольовий – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо [1].

Поняття «Я-концепція» увійшло в обіг у середині XX століття. Воно виникло в течії гуманістичної психології – напрямку сучасної психології, в якому одними з основних предметів виступають вищі цінності та самоактуалізація особистості. Представники гуманітарної психології, такі як А. Маслоу, К. Роджерс та ін., розглядали цілісне людське «Я». Великий внесок у розробку поняття «Я-концепція» зробили науковці Ч. Кулі, Дж. Мід, Е. Еріксон та ін.

Ч. Кулі вважав, що Я-концепція – це «Я», яким його хочуть бачити інші люди. Особистість, згідно з Ч. Г. Кулі, – сукупність психічних реакцій людини на думку про неї її оточення. У 1912 р. дослідник запропонував теорію «дзеркального Я», стверджуючи, що уявлення індивіда про те, як його оцінюють інші, суттєво впливає на його Я-концепцію (подано за: [2]).

К. Роджерс трактував Я-концепцію як систему самосприйняття. Вона охоплює сприйняття взаємовідносин «Я» з оточенням, а також ураховує цінності, пов'язані з цими взаємовідносинами. Як ядро особистості К. Роджерс розглядав Я-концепцію, представлену динамікою співвідношення «Я-реального» та «Я-ідеального». За його уявленнями, в особистості співіснують дві «інстанції», які повинні працювати узгоджено: реальне «Я», яке являє собою систему уявлень та оцінок самого себе, що залежить від індивідуального досвіду й актуальних оцінок оточуючих, та ідеальне «Я», яке являє собою те, якою людиною хоче бути (подано за: [3, с. 498]).

У соціальній психології у XX столітті намітилася цікавість науковців до різних компо-

нентів структури «Я», а саме до раціонального й емоційного. Р. Бернс у своїй теорії презентував Я-концепцію як якусь сукупність різних установок, спрямованих на самого себе. Структурно це уявляється як образ «Я», тобто когнітивний компонент, самооцінка й поведінкова реакція. Ці компоненти можна уявити і як реальне, соціальне й ідеальне «Я», які можна позначити як установки, пов'язані з актуальними здібностями, з ролями та статусами й думкою людини про себе щодо того, як її бачать інші люди, а також пов'язані з уявленнями кожної людини про ідеальне «Я». Простіше кажучи, у рамках цієї теорії Р. Бернс трактує Я-концепцію як збірний термін для позначення всієї сукупності уявлень людини про себе (подано за: [4]).

Що стосується професійної Я-концепції, то вона також може бути чи уявлятися реальною або ідеальною. Професійну Я-концепцію можна визначати як думку особи про себе як до професіонала своєї справи. Відповідно до цього визначення, на нашу думку, професійна Я-концепція майбутнього фахівця є уявленням особи про себе як про фахівця у відповідній галузі та складається з ідеального образу «Я-професіонал», реального образу Я, дзеркального Я та професійної самооцінки фахівця [5].

Однак, розглядаючи питання Я-концепції, не можна оминати таке поняття, як «самосвідомість». І. С. Кон дає таке визначення самосвідомості: «Сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе суб'єктом діяльності, називається самосвідомістю, а його уявлення про нього самого складаються в певний образ «Я» (подано за: [6]). Самосвідомість – це особлива форма свідомості. Вона відображає рівень розвитку свідомості та її спрямованість. Якщо свідомість орієнтується на весь об'єктивний світ, то самосвідомість – на частину, найважливішу для людини, – на внутрішній світ. За допомогою самосвідомості особистість пізнає свою сутність, а саме властивості свого характеру, пізнавальну й емоційно-вольову сферу, потреби, ціннісні орієнтації тощо. У процесі самоусвідомлення людина виступає водночас як суб'єкт і як об'єкт пізнання.

Психологічна сутність самосвідомості полягає в тому, що в ставленні особи до себе закладено здатність її самовдосконалення. Пізнання своїх особливостей допомагає людині змінювати себе, коригувати свої дії, долати негативне.

Деякі властивості свідомості визначають можливість формування в процесі онтогенезу людини індивідуальної Я-концепції, яка є сукупністю її уявлень про саму себе та про

навколишню дійсність. Усю інформацію про навколишній світ людина оцінює на основі системи уявлень про себе та формує поведінку, виходячи зі своїх цінностей, ідеалів і мотиваційних установок. Тому не випадково Я-концепцію дуже часто називають самосвідомістю [3, с. 89].

На сьогодні для успішної роботи працівників Національної поліції України перед кадровим апаратом постає дуже важливе завдання щодо формування у працівників професійної свідомості та самосвідомості, почуття відповідальності за виконання своїх обов'язків. Працівники повинні розуміти необхідність постійного вдосконалення своїх знань і вмінь, своєї професійної майстерності під час виконання своєї діяльності з урахуванням специфіки роботи в конкретному підрозділі Національної поліції України.

Дослідивши основні сучасні підходи до проблеми професійної Я-концепції у психології, подано матеріали проведеного нами експериментального дослідження.

Мета і завдання дослідження

Мета – вивчити та розкрити особливості професійної Я-концепції патрульних поліцейських.

Завданнями дослідження були:

- 1) визначити рівні професійної самооцінки патрульних поліцейських залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 2) виявити специфіку системи уявлень патрульних поліцейських про власні професійно-релевантні особистісні якості залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 3) виявити специфіку системи уявлень патрульних поліцейських про власні комунікативні якості залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 4) виявити специфіку кар'єрних орієнтацій патрульних поліцейських залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 5) виявити особливості самоефективності патрульних поліцейських залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС.

Об'єктом дослідження була Я-концепція особистості, а предметом – професійна Я-концепція патрульних поліцейських.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше було вивчено професійну Я-концепцію патрульних поліцейських залежно від наявності попереднього досвіду роботи.

Практичне значення дослідження полягає в рекомендаціях щодо роботи практичного психолога із професійною Я-концепцією патрульних поліцейських.

Матеріали та методи дослідження

З метою вивчення особливості професійної Я-концепції патрульних поліцейських залежно від наявності попереднього досвіду роботи в ОВС було організовано дослідження, в якому взяли участь 60 патрульних поліцейських. Група 1 – патрульні поліцейські, які мали попередній досвід роботи в ОВС (20 осіб), група 2 – патрульні поліцейські, які не мали попереднього досвіду роботи в ОВС (40 осіб).

Для вирішення поставлених завдань були застосовані такі психодіагностичні методики:

- «Особистісний диференціал»;
- «Методика діагностики міжособистісних відносин Лірі»;
- «Якорі кар'єри» Е. Шейна;
- Шкала загальної самоефективності;
- Методика Будассі.

Надійність отриманих результатів забезпечувалась методами математичної статистики.

Результати дослідження

У результаті дослідження рівня професійної самооцінки патрульних поліцейських залежно від того, чи мають вони попередній досвід роботи в ОВС, можна сказати, що у тих поліцейських, які раніше не працювали в органах внутрішніх справ і не мали попереднього досвіду роботи, частіше зустрічається завищена самооцінка. Це пояснюється тим, що молоді поліцейські ще не стикалися з найрізноманітнішими складними ситуаціями несення служби, вони вважають, що в змозі впоратися з будь-яким завданням і вирішити його згідно з вимогами законодавства. На відміну від них, патрульні поліцейські, які мали попередній досвід роботи в МВС, показують більш адекватну самооцінку. Це пояснюється тим, що вони вже мали досвід роботи та змогу оцінити себе та свої дії в різноманітних професійних ситуаціях, розуміють складність виконуваних функцій, а отже, можуть і скласти адекватну професійну самооцінку.

Нові поліцейські без досвіду роботи вважають себе більш добросовісними, відкритими, незалежними, активними, чуйними, енергійними, справедливими, дружніми, товаришескими та чесними, ніж міліціонери старої формації.

Поліцейські, які мали попередній досвід роботи в МВС, менше диференціюють себе від міліціонера старої формації, але також вважають себе більш добросовісними,

справедливими, товариськими та чесними. Але достовірність їх відповідей можна поставити під сумнів, тому що практично неможливо так швидко стати більш добросовісним, справедливим, товариським та чесним. У цьому випадку, мабуть, доцільніше говорити про їх уявлення про себе як про більш добросовісних, товариських, справедливих, чесних тощо.

Поліцейські без досвіду роботи бачать професіонала як більш діяльного, чуйного, рішучого, енергійного, справедливого та незворушного, ніж вони самі. А ті, хто мав стаж роботи в ОВС, вважають професіонала лише більш енергійною людиною.

Поліцейські з досвідом роботи більше ідентифікують себе як зі співробітником старої формації, так і з поліцейським-професіоналом. Поліцейські, які раніше не працювали в МВС, мають більш об'єктивні образи міліціонера та поліцейського-професіонала. Професійна Я-концепція поліцейських, які ще не мають досвіду роботи, перебуває в стані формування і є поки що сформованою не завдяки досвіду, а під впливом загальних суспільних уявлень про професію (вимогливість, рівність усіх перед законом, романтика та ін.). Поліцейські, які не мають досвіду роботи, вважають себе більш незворушними, ніж їхні колеги, які вже працювали в системі. Інші показники є схожими в обох групах. Мабуть, відіграло роль те, що і нових поліцейських, і поліцейських зі стажем відбирали на навчання за однаковими методиками.

Поліцейські без досвіду роботи вважають, що ідеальний поліцейський-професіонал має менше диктаторських проявів, менше демонструє громадянам, що він вищий за них, є представником влади тощо. І себе, і поліцейського-професіонала вони бачать як носіїв лідерських якостей. Вони прагнуть бути незалежними під час ухвалення рішень, керуватися лише законом і бути незалежними від маніпуляцій та зовнішнього тиску, намагаються задовольнити очікування оточуючих (зокрема, громадян).

Поліцейські з досвідом роботи в ОВС вважають, що вони повинні бути більш альтруїстичними, ніж міліціонери старої формації, більш схильними до кооперації, відповідати очікуванням оточуючих, краще дотримуватися правил «хорошого тону», бути більш делікатними, заслужити визнання та любов оточуючих. На їхню думку, вони повинні більше уваги приділяти суспільній користі та безкорисливій допомозі, проявляти співчуття, симпатію, турботу до людей тощо.

Що стосується кар'єрних орієнтацій, то для представників обох груп є важливими

професійна компетентність і служіння. Для них дуже важливо бути компетентними професіоналами в усіх питаннях діяльності, довести суспільству, що нова поліція може бути професійно компетентною та суспільно корисною, що вона позбавлена недоліків старої міліції. Поліцейські без досвіду роботи більше налаштовані на побудову кар'єри. Для них важливіше мати можливість управляти іншими людьми, намагатись зайняти таке кар'єрне положення, за якого вони зможуть керувати іншими. Можливо, цьому сприяє їх попередній досвід роботи (менеджерів, управлінців і представників інших спеціальностей). З іншого боку, можливо, вони мають більші кар'єрні очікування, мріють про те, що обов'язково будуть підніматись кар'єрними сходами.

Обговорення результатів

З урахуванням нових вимог суспільства до діяльності Національної поліції України триває робота з підвищення її ефективності. Уживаються заходи щодо кадрового зміцнення провідних напрямів діяльності. Важливим компонентом успішності виконання професійних обов'язків патрульних поліцейських виступає прогнозування професійного становлення їхньої Я-концепції, для якого важливим є характер взаємозв'язків між компонентами структури Я-концепції та професійної діяльності. На думку деяких фахівців, з якою ми згодні, не можна вважати Я-концепцію тим, що являє собою індивід. Слід повною мірою зрозуміти, що Я-концепція – це й те, що індивід думає про себе, яким себе уявляє, як він дивиться на своє діяльне начало, як ставиться до себе, бачить себе і свої можливості подальшого розвитку й удосконалення в майбутньому.

Особистість людини – це не раз і назавжди сформовані якості, стани, структури або рівні, а спосіб дій та образ буття. За С. Л. Рубінштейном, особистість проявляється і формується в діяльності. Відповідно до цього ми розглядаємо особистість і її Я-концепцію в контексті особливостей професійної діяльності працівників Національної поліції. Одним із найважливіших завдань щодо успішності виконання своїх професійних обов'язків патрульними поліцейськими є забезпечення формування у них професійної Я-концепції як вагомого фактора професіоналізму працівників Національної поліції.

Висновки

Ці дослідження свідчать про те, що серед патрульних поліцейських, які не мали попереднього досвіду роботи, частіше зустрічається завищена самооцінка, а серед

патрульних поліцейських, які мали попередній досвід, – самооцінка є адекватною.

Поліцейські без досвіду роботи бачать досить багато відмінностей між собою та міліціонером старої формації. Вони вважають себе більш добросовісними, відкритими, незалежними, діяльними, чуйними, енергійними, справедливими, дружніми, товаришескими та чесними, незворушними, а поліцейського-професіонала бачать більш діяльним, чуйним, рішучим, енергійним, справедливим та незворушним, ніж вони самі, а також менш авторитарним, ніж вони та міліціонери старої формації.

Для поліцейських незалежно від попереднього досвіду роботи професійна компетент-

ність і служіння є важливими кар'єрними орієнтаціями.

Загальна самоефективність поліцейських обох досліджуваних груп є досить високою. Патрульні поліцейські вірять в ефективність власних дій, у те, що вони в змозі поводитись таким чином, що це приведе до бажаних результатів. Можливо, ця особливість притаманна саме тому професійному етапові, на якому проводилось дослідження, – успішне закінчення первинної підготовки, складання присяги, що можуть бути пов'язаним із позитивними професійними очікуваннями.

Список бібліографічних посилань

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 373.
2. Ковальчук Ю. В. Психологічні основи дослідження професійної Я-концепції особистості офіцера оперативно-розшукового підрозділу Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 3 (68). С. 303.
3. Маклахов А. Г. Общая психология : учеб. для вузов. СПб. : Питер, 2007. С. 89, 498.
4. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Социальная психология личности : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. М. : Академия, 2009. С. 260–261.
5. Семенова А. В., Гурін Р. С., Осипова Т. Ю. «Я-концепція» // *Основи психології і педагогіки* : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. Розділ 6. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/10861/86/> (дата звернення: 12.01.2019).
6. Рогов Е. И. Общая психология. Курс лекций : учеб. для вузов. М. : Владос, 2006. С. 329.

Надійшла до редколегії 26.02.2019

АЛЕКСАНДРОВ Ю. В. ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ Я-КОНЦЕПЦИИ ПАТРУЛЬНЫХ ПОЛИЦЕЙСКИХ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ НАЛИЧИЯ ПРЕДЫДУЩЕГО ОПЫТА РАБОТЫ В МВД

Подчёркнуто, что одной из важных составляющих профессионализации полицейских (профессионализация рассматривается как целостный непрерывный процесс становления личности специалиста, начинающийся с момента выбора будущей профессии) является формирование благоприятной для эффективной профессиональной деятельности Я-концепции. Исходя из этого, работа посвящена изучению профессиональной Я-концепции патрульных полицейских и особенности этой концепции в зависимости от наличия предыдущего опыта работы в системе МВД Украины.

Раскрыто понятия Я-концепции, самооценки, сознания и самосознания личности. Представлены результаты эмпирического исследования, в котором приняли участие полицейские, поделённые на 2 группы – те, которые ранее служили в органах внутренних дел, и те, которые не имеют опыта работы в милиции. Во время исследования изучались представления полицейских о себе и об идеале полицейского, уровни самооценки полицейских, особенности их карьерных ориентаций и самоэффективности.

Ключевые слова: *патрульные полицейские, Я-концепция, профессиональная Я-концепция, самооценка самоэффективности, профессиональный отбор, профессионализация, самооценка, сознание и самосознания личности, коммуникативные качества.*

ALEKSANDROV YU. V. SPECIFIC FEATURES OF THE PROFESSIONAL I-CONCEPT OF PATROL POLICE OFFICERS DEPENDING ON THE AVAILABILITY OF PREVIOUS EXPERIENCE IN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

The paper is focused to the study of the professional I-concept of patrol police officers and the features of this concept, depending on the availability of previous experience in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

The definition of I-concept, self-appraisal, awareness and self-consciousness of a personality has been revealed. The modern approaches to the problem of the professional I-concept in psychology have been analyzed.

The author has presented the results of the empirical study, which was attended by police officers divided into 2 groups – those who used to serve in the internal affairs agencies (IAA), and those who did not have experience in the militia. During the research the author has studied the representations of police officers about themselves and about the ideal police officer, the levels of self-appraisal of police officers, peculiarities of their career orientations and self-efficacy.

It has been experimentally established that the self-appraisal of police officers without experience in the IAA is overestimated. The specifics of the system of representations of patrol police officers of different groups about their own professionally relevant personality qualities and the specifics of the system of representations about their own communicative qualities have been also researched. The author has demonstrated the vision by police officers who do not have the experience in the IAA, the image of an ideal patrol police officer, their understanding of the ideal police officer, as well as their vision of themselves as the bearer of leadership qualities, the attitude towards authoritarianism and dictatorial manifestations. Based on the research the author has also noted the specifics of career orientations and the peculiarities of the effectiveness of patrol police officers, depending on their previous experience in the police.

To solve the problems, the author has used the following psycho-diagnostic techniques:

“Personal differential”;

Lyri method of diagnosis of interpersonal relations;

“Career Anchors” by Edgar H. Schein;

Scale of general self-efficacy;

S. Budassi methodology.

Key words: *patrol police officers, I-concept, professional I-concept, self-efficacy, self-appraisal, professional selection, professionalization, self-awareness and self-consciousness, communication skills.*